

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

**כשהתנ"ך מפרש את עצמו:
קריאות אינטרטקסטואליות**

יו"ר: יעל אברהמי

נבואת עמנואל (ישע' ז 14) בקריאה אינטרטקסטואלית

The Emmanuel Prophecy: An intertextual reading

בנבואתו המפורסמת חזה ישעיהו את לידתו ושמנו הסמליים של עמנואל (ישע' ז 14). זהות הבן ומשמעותו הסמלית של השם נידונו בהרחבה במסורות הפרשניות, היהודית והנוצרית, ובמחקר המודרני. הרצאה זו מבקשת לבחון את התרומה של נבואת ישמעאל (בר' טז 11-12) להבנת נבואתו של ישעיהו. במאמר שכתב הרברט וולף בשנת 1972, צוינה התרומה של נבואת ישמעאל לזיהוי ההיסטורי של דמותו של עמנואל. עם זאת, התרומה של פסוקים אלה מנבואת ישמעאל לפענוח המשמעות הסמלית של הולדת הבן ושל שמו ולהבנת הרקע הפוליטי של הנבואה בספר ישעיה לא נבחנה, למיטב ידיעתי, מעולם.

בהרצאה אציע קריאה אינטרטקסטואלית של נבואת עמנואל לאור נבואת ישמעאל. נראה שקריאה כזאת תבהיר את הרגישויות הפוליטיות של ממלכת יהודה בתקופת המאבק בברית הארמית-ישראלית. נבואת ישמעאל בהקשרה הספרותי משקפת שריד למתיחות בין בריתו של ה' עם יצחק ובריתו של ה' עם ישמעאל. מחד קיימת תפיסה של בלעדיות הברית, ומאידך קיימות קבוצות נוספות שטוענות לברית זאת. נבואת ישמעאל מאשרת (בשונה מטקסטים אחרים במחזור סיפורי אברהם) שהאל עומד לצד ישמעאל גם אם על פני השטח מצבו נדמה כנחות. באופן דומה ניתן לקרוא את נבואת עמנואל.

אציע כי הנבואה באה לפתור את המתח שבין האמונה בברית הבלעדית שבין ה' לממלכת יהודה לנחיתות יהודה לעומת ממלכת ישראל, שטענה אף היא לברית כזאת. בדומה לתבנית המצויה בנבואת ישמעאל, ישעיהו מנחם את הקהל היהודאי וטוען כי גם כאשר נדמה שהברית עם ה' התרופפה, האל עדיין עמם. למרות שאין הקבלה מלאה בין הטקסטים, ולמרות שבלתי אפשרי להוכיח תלות מודעת של נבואת ישעיהו בטקסט מספר בראשית, נראה כי קריאה אינטרטקסטואלית מסייעת בהבנתה.

מילות מפתח: נבואת עמנואל, נבואת ישמעאל, ישעיהו, אינטרטקסטואליות, ברית

ליאורה גולדמן

Liora Goldman

פירושים אפוקליפטיים לנבואת שבעים השנה של ירמיהו

Apocalyptic Exegetics on Jeremiah 25: 8-14

נבואת שבעים השנה של ירמיהו (כה 8-14) שנאמרה בשנה העשרים ושלוש לנבואתו, מהווה מבחינות רבות נקודת מפנה בנבואת ירמיהו עצמו ובהתייחסויות מאוחרות לנבואתו. לראשונה, לאחר 23 שנים בהן ניבא ירמיהו על בואו של "הגוי מצפון" אשר יכה ויעניש את יהודה, הוא מזהה גוי זה עם בבל, וביתר דיוק, עם בבל בהנהגת נבוכדנצר. ירמיהו אף מרחיק בנבואתו וקובע מסגרת זמן מוגדרת לימי העונש שיבוא על יהודה בידי נבוכדנצר – שבעים שנים. עוד קובע ירמיהו שלאחר שבעים השנים גם בבל עצמה תיענש.

אף כי נבואה זו היא "נבואת פורענות", היא אוצרת בחובה פתח לתקווה, שכן זמן העונש שיבוא על יהודה קצוב ומוגדר, ולעונש יש "תאריך תפוגה" – בתום שבעים שנה. העונש הצפוי לבלל בסיום התקופה מסמל את התקווה העתידית לשיקום וגאולה. לאור הדברים אין זה מפתיע שנבואה זו נבדקה ופורשה תדירות בספרות בית שני, הן במקרא והן מחוצה לו. הציפייה המשיחית להגשמת הגאולה המובטחת בדבריו של ירמיהו הפכה את נבואת שבעים השנים לבסיס ל"חישובי קיצים" (קיצין) ולייסוד טקסטים אפוקליפטיים.

בהרצאה יוצגו החישובים והפירושים לנבואת שבעים השנים בספרי עזרא, זכריה, דברי הימים, דניאל, חנוך, וברית דמשק.

ספר עזרא רואה בהצהרת כורש ביטוי להגשמת נבואת שבעים השנים של ירמיהו (עזרא א 1), למרות שבפועל חלפו מהחורבן להצהרת כורש רק כחמישים שנה. לעומתו, הנביא זכריה, מנביאי שיבת ציון, מקשה על האל ומברר "עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה?" (זכריה א 12). מדברי זכריה ברור שלמרות ששיבת ציון התרחשה, התקופה עדיין אינה נתפסת כימי הגאולה, אלא כהמשך תקופת העונש. הפסוקים האחרונים בספר דברי הימים, המסיימים את התנ"ך כולו, מתארים אף הם את התגשמות נבואת ירמיהו בהצהרת כורש. אלא שכאן מוצעת פרשנות ייחודית המשלבת בין קללות הברית בספר ויקרא (כו 32-35), על הגלות שתבוא בגין אי קיום שמיטה, לבין נבואת ירמיהו על עונש של שבעים שנים. שלושה חיבורים אלה – עזרא, זכריה, ודברי הימים – נכתבו במהלך התקופה הפרסית, ומציגים חישובים סכמטיים פרשניים מגוונים שיוצגו בהרצאה.

בספר דניאל, המאוחר בין ספרי המקרא, מחפש דניאל בספרים פירוש לנבואת ירמיהו (ט 2). הפירוש הנמסר לדניאל על-ידי המלאך גבריאל הוא שבעים השנים הן "שבעים שבועים" (דניאל ט 24), היינו שבעים מחזורי שמיטה, שהם 490 שנים. גם ב"חזון השבועות" האפוקליפטי של ספר חנוך, מהספרים החיצוניים, ובחיבור הכיתתי "ברית דמשק" מקומראן – נמצאת התבנית של 490 שנים כזמן סיום תקופת העונש ותחילת הגאולה. שלושה חיבורים אלה – דניאל, חנוך וברית דמשק – נכתבו במאה השנייה לפני הספירה, ומציגים תפיסת עולם אפוקליפטית וציפייה משיחית לגאולה קרובה. לשיטתם, נבואת שבעים השנים של ירמיהו עדין לא נתגשמה. בהרצאה יוצגו החישובים והפירושים שבחיבורים אלה.

מילות מפתח: נבואת ירמיהו, עונש וגאולה, חישובי קיצים (קיצין), ספרות אפוקליפטית, פרשנות אינטרטקסטואלית

Ruth Danino Lichtenstein

רות דנינו ליכטנשטיין

דברי חנה בסיפור הולדת שמואל (שמ"א א-ב): אבני דרך בעיצוב דמותה

Hannah's words in the story of Samuel's birth (Samuel 1, 1-2):

Cornerstones in the construction of her character

כדרכם של סיפורי לידתן של דמויות מרכזיות, סיפור הולדת שמואל בספר שמ"א (א) בנוי בדפוס "סיפורי הבשורה", המתאר את פקידת האם העקרה והולדת הגיבור. סיפור חנה נסוב סביב הנוכחות-נפקדות של הבן ושל אלוהים בחייה. נוכחותו המתמדת של החיסרון בבן מניעה לפעולה את כל הדמויות בסיפור ובעיקר את חנה. נוכחות זו של חסרון הבן כרוכה בחוויית חנה את האל בחייה כנוכח-נפקד. כאישה מאמינה, האלוהים נוכח כל העת בחייה מחד, אך מאידך עקרותה מעוצבת בתודעתה כנפקדות מתמדת שלו, השוכח ואיננו זוכר אותה.

עקרותה של חנה מתוארת על רקע תמונת ארוחת הזבח. בעקבות הארוחה, היא פונה להיכל ה' ונודרת נדר לנוכח עינו הצופייה של עלי הכהן, החושב אותה לשיכורה. בקשתה נענית, והיא נפקדת בידי אלוהים. היא מצידה ממלאת את חלקה בנדר, ולאחר שהות מסוימת, עם גמילת בנה, היא מביאה אותו לשרת במקדש. שירתה (שמ"א ב א-י), מוצגת כשירת הלל הנאמרת על ידה במעמד הבאתו למקדש.

מקובל לראות בשירת חנה תוספת מאוחרת, אשר שולבה בשלבי משני בסיפור. יש שאינם כוללים את השירה בניתוחם (אוריאל סימון במאמרו "נס ונדר בהולדת שמואל – מתן אלוהי ומתן אנושי" [קריאה

ספרותית במקרא: סיפורי נביאים)). אחרים רואים בשירה יסוד אורגני בסיפור (יאירה אמית בספרה לקרוא סיפור מקראי).

בהרצאתי אראה כיצד דמותה של חנה מעוצבת באמצעות דיבורה הכפול: בנדרה ובשירתה. אמירת השירה מזמנת התבוננות מחדש על מעמד הנדר ועל תפיסת מקומו של האל בסיפור ומצביעה על תהליך ההתפתחות העובר על חנה בסיפור: מאישה פרטית השקועה במצוקתה האישית לדמות מופת ולמנהיגה. עיצובה כדמות מופת ניכר גם בזיקתה לאימהות עקרות אחרות. כזו היא מצטיירת כדמות משמעותית בספר שמואל.

מילות מפתח: גבולות הסיפור, נדר חנה, שירת חנה, דמות חנה, תפיסת האל בסיפור, שירה תחובה

Micha Roi

מיכה רואי

שתי נשים וילד: עיון אינטרטקסטואלי בשלושה סיפורים מקראיים

Two women and a child:

An intertextual study of three Biblical stories

ההתייחסות אל ילדים כרכוש המצוי בבעלות הוריהם הייתה רווחת בימי קדם. להתייחסות זו ניתן למצוא ביטוי חלקי בספרות החוק המקראית, כפי שמשקף למשל בחוק נגיפת אישה הרה שיצאו ילדיה (שמות כא, כב), וביטוי מלא בספרות החוק החוץ-מקראית (כגון בסעיף 44א של החוק החית). אולם בשל הבנת יחסי הגומלין המורכבים שבין החוק לבין הסיפור, ראוי לבחון סוגיה זו גם בהסתמך על הסיפורת (הפרוזה) המקראית. בחינה זו תעמוד במרכז של ההרצאה הנוכחית.

במסגרת ההרצאה אציג בקצרה שלושה סיפורים מקראיים שבמוקד שלושתם מתקיים עימות (משפטי) חריף בין שתי נשים הנאבקות על ילד אחד: ילד חי בסיפור משפט שלמה (מלכים א' ג, טז-כח); ילד ספק חי ספק אינו חי בסיפור הנשים הקניבליות (מלכים ב' ו, כד-לא); וילד שיהיה חי, בבוא העת, בסיפור בריחתה של הגר מפני שרי גבירתה (בראשית טז, א-טז).

העיון בסיפורים מגלה שיש להתייחס לשלושתם כאל וריאציות שונות של סיפור יסודי אחד. גילוי זה מזמין עיון אינטרטקסטואלי בהם, תוך בחינת התייחסויותיהם להיבט אחד שעומד במרכזם ושמתבטא את תוצאותיהם: אופי תפיסת האם את הילד, כחפץ המצוי בבעלותה או כאדם בזכות עצמו.

תפיסת האם את הילד כאדם עצמאי תבוא לידי ביטוי במוכנותה לוותר על חזקתה עליו למען הצלתו. תפיסתה זו, שתתברר כאינסטינקט האימהי הבסיסי, תהווה תנאי לזכייתה בו. כל אחד משלושת הסיפורים עומד בפני עצמו, והכרת הסיפור האחד אינו הכרחי לצורך הבנת הסיפור האחר. ולמרות זאת, העיון האינטרטקסטואלי בסיפורים מרחיב ומעמיק את הבנת הסיפורים בכלל ואת יכולת ההערכה של הדמויות המופיעות בהם בפרט. מתוך עיון זה תתחדד משמעותה של חוכמת האלוהים של שלמה, תתברר מידת האבסורד העומדת ברקע מאבקן של הנשים הקניבליות, ובעיקר, תתבהר דמותה הנאצלת של הגר, המכללת את צעדיה על-פי אותו אינסטינקט אימהי בסיסי, אינסטינקט שיימצא כחסר כל-כך לשרי גבירתה המצפה לשמש כאמו של הילד ואגב כך כאמה של האומה כולה.

מילות מפתח: עיון אינטרטקסטואלי, משפט שלמה, בריחת הגר, הנשים הקניבליות

